

Elementi mističnosti u djelima Edgara Allana Poea

Lizzul, Isabella

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:280617>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-21**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Isabella Lizzul

**Elementi mističnosti u djelima Edgara Allana
Poea**

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Isabella Lizzul

Matični broj:
0009066434

Elementi mističnosti u djelima Edgara Allana Poea

DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentorica: dr. sc. Danijela Marot Kiš izv. prof.

Rijeka, 2018.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova „Elementi mističnosti u djelima Edgara Allana Poea“ izradila samostalno pod mentorstvom dr. sc. Danijele Marot Kiš izv. prof.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju diplomskoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu na uobičajen način citirala sam i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Potpis

Isabella Lizzul

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. TKO JE EDGAR ALLAN POE?	3
2.1. Biografija Edgara Allana Poea.....	3
2.2. Književnici o Poeu	6
3. DRUŠTVENO POVIJESNI KONTEKST.....	8
4. O ROMANTIZMU	9
5. STILSKA OBILJEŽJA POEOVE POEZIJE I PROZE.....	12
5. 1. Poezija.....	12
5.2. Proza	13
6. MISTIČNOST.....	14
7. ANALIZA I INTERPRETACIJA	17
7.1. Gavran.....	17
7.2. Anabel Lee.....	20
7.3. Grad u moru.....	22
7.4. San u snu	24
7.5. Sonet mojoj majci.....	25
7.6. Za Annie	26
7.7. Sam.....	27
7.8. Zloduh nastranosti.....	29
7.9. Crni mačak	31
7.10. Ligeja	35
7.11. Krabulja crvene smrti.....	37
8. ZAKLJUČAK	40
9. LITERATURA	41
10. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI	42
11. NASLOV I KLJUČNE RIJEČI NA ENGLLESKOM JEZIKU	43

1. UVOD

Zašto danas pisati o Poeovoj pisanoj riječi kada je poslije njega stvaralo puno izvanrednih pisaca? Na to pitanje odličan su odgovor dali već sami pisci koji su ga iznimno cijenili:

„...Dostojevski je pisao pohvalno o Poeu još 1861.god., a za francuske simboliste i parnasovce Poe je bio idol koji je, kako kaže Baudelaire, dosegao najvrtoглаvije visine estetike i zaronio u najskrivenije ponore ljudskog uma...“¹

Poe je, kako to obično s povijesnog aspekta poučavanja književnosti znamo zaključiti, most između Baudelaireove „estetike ružnoće“ do „estetike zla“ i kriminalističkog romana koji pravo mjesto u književnosti zauzima od pojave F. M. Dostojevskog nadalje. Uveo je u književnost mistične teme, halucinacije, sadizam.

O dvojnosti percepcije samoga Poea kao čovjeka svjedoči sljedeća misao Sonje Bašić:

„ ...Dok su ga neki američki suvremenici opisivali kao čudovište, u Europi se stvarao kult Poea prvenstveno zaslugom Charlesa Baudelairea, koji ga je prikazivao kao u svemu uzornog čovjeka i tragičnu žrtvu surove američke sredine....“²

Živimo u turbulentnom svijetu 21. stoljeća u kojem nema javne objave ratnih sukoba, ali ljudi gube živote zbog raznih ideologija koje su proizvod neke filozofije zla. Nije li u takvome svijetu lako aktualizirati Poeovu literaturu? Koji je to „klik“, mali iskorak s crte normalnog potreban da obično uravnoteženo ljudsko biće postane nasilnik? Ili žrtva pred tajanstvenim silama koje najednom počnu vladati njegovim životom?

¹ Poe, E.A. Crni mačak. (1974.) Priredila Bašić, Sonja. Školska knjiga. Zagreb. str. 5

² Ibidem

„... Čovjek svjetine je čovjek ulice, ali ta ulica ne vodi ni kroz Njemačku ni Ameriku, nego kroz dušu. Iz te ulice nema izlaza, ona je izražena jednostranim i halucinantnim slikama sna, a omeđena manijom i strahom...“³

Danas se u znanosti gotovo sve može dokazati. Gotovo sve, ali ne i sve. U ljudskoj prirodi je da voli ono što je tajanstveno, znanosti nedokučivo, a takve „građe“ u Poeovoj literaturi ima neobično puno. Tema ovog rada upravo je Poeova specifična mističnost koja pokreće čovjeka u svijetu „estetike zla“, samoće i otuđenosti.

„...Sam je Poe rekao da njegove priče prikazuju smiješno dovedeno do grotesknog; stravu pretopljen u užas; duhovitost pretjeranu do burleske; i posebnost preobraženu u neobičnost i mistiku...“⁴

Interpretirajući neke njegove priče i pjesme nailazimo na širok dijapazon motiva. Svesti te motive na zajednički nazivnik „mističnost“ simplificira postupak interpretacije. U svakome od tih motiva krije se mnogo nijansi, a svaka od njih traži puno ključeva za razumijevanje. Poea su nazivali metaforom „srce tame“ koja ga najbolje ističe kao čovjeka i kao pisca. U toj sintagmi sažet je značenjski spektar koji luta od patnje, jeze, straha i srčanosti.

„...Poe je ikona proteklih dvaju stoljeća, ali i „junak našeg doba“, kako je svojedobno napisala Sonja Bašić i pogodila u samo srce tame! Da, možda je upravo Konradov naslov Srce tame ponajbolja metafora svega znanog i svega neznanog o Edgaru Allanu Poeu.... Poe je, naime, u potpunosti svoga opusa jedini pravi anticipator svih predstojećih moderni, simbolizama, avangardizama, pa i futurizama, a u mnogočemu i postmodernizama...“⁵

U Poeovom peru ujedinila su se moderna strujanja u modernoj ideji da čovjek nije samo empirija nego i intuicija. On je satkan od čestica svemira koje se ne mogu izvagati niti jednim preciznim instrumentom. Čime i kako izvagati

³ Ibidem, str. 11

⁴ Ibidem, str. 8

⁵ Ackroyd, Peter. Čovjek koji se nije smijao. (2008.) Šareni dućan. Zagreb. str. 196

strah? Žudnju? Nagon? Kojim egzaktnim metodama možemo istražiti tajnovite predjele ljudskog srca?

„... U Poeovim pjesmama prevladavaju motivi straha i užasa, napuštenosti i osamljenosti, izgubljene ljubavi i propalih iluzija, kao i u pričama...“⁶

Upravo tim motivima bavit će se ovaj rad.

2. TKO JE EDGAR ALLAN POE

2.1. Biografija Edgara Allana Poea

Poeov je život bio težak. Njegovi roditelji, David i Eliza Poe, bili su siromašni glumci koji su za život zarađivali u putujućem kazalištu. Poe je rođen 19.siječnja 1809.godine u pansionu u Bostonu. Moguće je da je nazvan po gospodinu Edgaru s kojime su njegovi surađivali, a moguće da je ime dobio po liku iz Shakespeareove tragedije „Kralj Laert“. Lutalački život nije dobro utjecao na Poa pa su ga dali na skrb očevim roditeljima u Baltimoreu u Marylandu. Imao je starijeg brata i mlađu sestru, ali je najviše bio vezan uz svoju majku i o njoj je uvijek pozitivno govorio. Poeov je otac bio sklon teškom opijanju i nije bio oslonac obitelji. Bez riječi ih je napustio 1810. godine, a majka Elizabeta preminula je od tuberkuloze godinu dana nakon toga. Edgarov brat Henry povjeren je djedu i baki. O sudbini njegove jednogodišnje sestre Rosalie malo se zna, a Edgara je udomila obitelj Allan. Nikada ga nisu službeno usvojili.

Žena trgovačkog putnika i trgovca Johnnia Allana, Francis Allan vezala se za Poa pa je obitelj Allan postala njegova hraniteljska obitelj:

⁶ Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb. str. 13

„Na krštenju 7. siječnja 1812. dobio je ime svojih nadomjesnih roditelja: Postao je Edgar Allan Poe.“⁷

John Allan bio je uspješni škotski trgovac raznom robom uključujući duhan, tkaninu, pšenicu, nadgrobne spomenike i robove. Godine 1815. seli s obitelji u Englesku, a sljedeću godinu upisuju Edgara u školu.

Kako su cijene duhana rasle, otac je prestao ulagati u trgovački posao pa odlazi iz Liverpoola u Richmond. Početkom jeseni Poe je krenuo u lokalnu školu, Richmond Academy. Od te je dobi pisao poeziju: *„Njegov ga je učitelj opisao kao rođenog poetu koji je pisao stihove con amore, a ne kao domaću zadaću.“⁸*

Neki su ga opisivali kao društvenu i razdraganu osobu, a neki su govorili da je bio povučene naravi. Osim talenta za pisanje, Poe je bio odličan plivač i član Tespijskog društva gdje je zabavljao publiku predstavama. Uskoro upoznaje majku svoga prijatelja Jane Stanard koja je za nj bila prvi majčinski ženski lik kojem je Poe bio odan. Gospođa Stanard je umrla pomračena uma. Nakon majčine smrti i smrti gospođe Stanard, Poe je često razmišljao o smrti. Još u mladim danima privlačila ga je i opsjedala smrt. Prije svoje dvadesete godine napisao je znakoviti dvostih: *„Ne mogu voljet osim kad se Smrti dah/ Ispreplete u Ljepotin bar na mah.“⁹*

Upoznaje petnaestogodišnju djevojku Eminu Royster uz koju se emocionalno vezao, a kasnije se zbližio i s Frances Allan koja je preminula zbog posljedica sušice. Bila je to još jedna osoba koju mu je otela smrt.

Sa šesnaest godina Poe je primljen na Virginijsko sveučilište u Charlottesvilleu. Bio je briljantan u latinskom i francuskom jeziku, a znanje francuskog omogućavalo mu je da bude u tijeku s modernim francuskim pjesništvom.

Bio je melankolične prirode i sklon kartaškim igrama. Kada Edgar nije uspio podmiriti svoje kartaške dugove, Allan ga odbija financirati. Edgar je bio

⁷Ackroyd, Peter. Čovjek koji se nije smijao. (2008.) Šareni dućan. Zagreb, str.18

⁸ Ibidem, str. 25

⁹Ibidem, str. 29

izbačen s fakulteta zbog kockarskih dugova, napustio je kućanstvo Allanovih i otišao u Boston. Prijavio se u vojnu službu SAD-a 1827. kao Edgar A. Perry i naveo je da ima 22 godine, a imao je samo 18.

Upoznao se s tiskarom Calvinom Thomasom koji je pristao objaviti njegove pjesme „Tamerlane i druge pjesme.“ Izbačen je iz vojske i šalje pisma očuhu Allanu od kojeg doznaje da je njegova udomiteljica smrtno bolesna. Nakon Francesinog pogreba ostaje dvostruko siroče.

O sljedećem periodu Edgarovog života jako se malo zna, osim da je s očevom sestrom živio u Baltimoru. Kratkom pričom „Poruka u boci“ (1835.) osvojio je pedeset dolara i tada započinje karijeru pisca, a nakon toga objavljivao je u časopisima Southern Literary Messenger Magazine, Burtons Gentlemans Magazine i Grahams Magazine.

Poe je 1836. g., kada je imao 26 godina, oženio svoju trinaestogodišnju rođaku Virginiju. Umrla je od tuberkuloze 1847., i nastavila niz Edgaru dragih žena koje ga zauvijek napuštaju. Smatra se da je njena borba s bolešću imala velik utjecaj na mračne Poeove priče. Pjesma Anabell Lee posvećena je upravo Virginiji. Njena smrt negativno je utjecala na Poea koji se kasnije sve učestalije odaje alkoholu.

„Priče iz Groteske i Arabeske“ njegova je prva zbirka priča koja je izašla 1840. godine i sadrži jedno od njegovih najpoznatijih djela „Pad kuće Usherovih.“ Poznata je i poema o izgubljenoj ljubavi, Gavran, zatim pripovijetke „Umorstva u Rue Rogue“ i „Ukradeno pismo“ kao začeci kriminalističke proze.

Kada umire Virginija, Poe zapada u misticizam, a iz tog perioda najpoznatije je njegovo djelo „Eureka“ koje se bavi transcendentnim tumačenjem svemira.

Poe je pokušao samoubojstvo, a neki izvori tvrde da je bio depresivan i sklon opojnim sredstvima. Njegova smrt nije u potpunosti razjašnjena, ali zna se da se pojavio u Baltimoreu gdje je preminuo 7. listopada 1849. godine.

Charles Baudelaire vjerovao je da je Edgar izvršio dugo pripremano samoubojstvo. Poe je bio uvjeren da ga je pogodila nesretna sudbina te je od najranijih dana bio obavijen „željeznim stiskom očaja.“

Svoju je književnu ostavštinu ostavio Rufusu Griswordu. Bila je to njegova posljednja loša odluka jer ga je Grisword toliko mrzio da je čak i krivotvorio Poeova pisma kako bi ga prikazao u što lošijem svjetlu. Zato i mnogi podatci o Poeovom životu koji su se izveli iz Griswordovih izvora imaju sumnjivu narav jer je ovaj bio na Poea patološki ljubomoran i sistematično se trudio prikazati ga kao banalnog i trivijalnog pisca. Tek je stoljeće kasnije Arthur Hobson Quinn razjasnio da Griswordova tumačenja nisu u potpunosti točna.

Poe do danas budi zanimanje za svoj rad i život. Upravo kad se stekne dojam da se kompletirala slika o svemu što je o njemu relevantno, pojave se neki novi aspekti koji još više potvrđuju njegovu književnu veličinu.

2.2. Književnici o Poeu

O književnom radu Edgara Allana Poea, još za vrijeme njegova života, mnogi su pisci imali što za reći. Neki su ga zvali genijalcem, veličali njegovo pjesništvo i talent, a drugi su ga omalovažavali, tvrdili da je trivijalan ili previše morbidan. Poe je utemeljitelj žanra znanstvene fantastike (SF), detektivskih, kriminalističkih, putopisnih i pustolovnih priča. Među prvim piscima *'otišao'* je na Južni pol, čak i na Mjesec i susreo vanzemaljce. Njegov detektiv C. Auguste Dupin preteča je popularnog Sherlocka Holmesa.

Poeov suvremenik Ralph Waldo Emerson prozvaio ga je najobičnijim stihoklepcem i tako bezrazložno umanjio njegov značaj, dok ga je slavni britanski viktorijanac Alfred Lord Tennyson proglasio najoriginalnijim američkim pjesnikom koji neprekidno pomiče granice. Mark Twain imao je negativan stav prema Poeovu pjesništvu tvrdeći da ga je „*spreman čitati samo ako mu netko dobro plati*“.

Thomas Stearns Eliot kazuje da je Poeov intelektualni razvoj zaostao na stupnju djeteta pred pubertetom, a Henry James se također okomio i na Poea i na njegove obožavatelje tvrdeći kako „*oni koji uzimaju Poea suviše ozbiljno nisu ni sami dovoljno ozbiljni*“.

Yeats ga je proglasio „*za sva vremena i sve zemlje velikim lirskim pjesnikom*“.

Poe je bio posebno omiljen među Francuzima, a naročito ga je cijenio Baudelaire koji je rekao da je Poe „*dosegnuo najvrtoglavije visine estetike i zaronio u najdublje ponore ljudskog uma...*“. Njihova poezija ima dodirnih točaka. Pišući o Baudelaireovoj poeziji Jean – Paul Sarte navodi kako se „*svijet poroka, pobune i mržnje slaže s naponom volje koja poput atlete svladava težinu tereta, tj. težinu Dobra*“.¹⁰

Duboko je utjecao na Verlainea i Rimabauda. Poštovali su ga Fjodor Mihajlovič Dostojevski, Joseph Conrad i James Joyce koji su u njemu prepoznali ishodište moderne književnosti.

Legendarni skladatelji kao Debussy i Rahmanjinov skladali su pod Poeovim utjecajem, a u modernoj glazbi Poe ima utjecaj u rocku, alternativni, hip hopu, popu, punku i metalu.

Brojni filmovi, stripovi i kazališni komadi uključuju adaptaciju njegovih djela. Poe je trajno inspirirao brojne umjetnike, dokazujući tako da oni, koji su

¹⁰ Bataille. Georges. (1977.) Književnost i zlo. Beogradski izdavačko-grafički zavod. Beograd. str. 45

nakon njegove smrti htjeli lažirati njegov životopis, nisu u tome bili naročito uspješni.

3. DRUŠTVENO POVIJESNI KONTEKST

Romantizam je društveni, općekulturni, pa i umjetnički pokret koji se javlja potkraj XVIII. st., i traje do 1830., a svoju punu afirmaciju doživljava u prvim desetljećima XIX. st. Romantizam je reakcija na društveno-povijesna zbivanja kada Europu zahvaćaju velike društvene promjene – ruši se feudalizam i jača kapitalizam, javljaju se gradovi i migracije stanovništva iz sela u gradove. Javlja se i radnička klasa, građanstvo, koja postaje svjesna svoje snage i s njome započinju nacionalni pokreti. Značajni povijesni događaji koji su potencirali pojavu i razvoj romantizma kao društvenog pokreta su Francuska buržoaska revolucija 1789. g., pojava, uspon i pad Napoleona koji rezultiraju nezadovoljstvom.

Društvena zbivanja utjecala su na svijest ljudi, pa tako i na građanskog umjetnika koji je razočaran stvarnošću i želi od nje pobjeći. Zato se romantizam naziva i „bijeg od stvarnosti“. Oblikovanje novog životnog svjetonazora imalo je nekoliko faza: sentimentalizam i melankoliju koji su odgovarali raspoloženju buržoazije u predrevolucionarno vrijeme, pesimizam koji zahvaća aristokraciju nakon završetka buržoaske revolucije, a padom Napoleona osjećaji pesimizma i razočaranja poprimaju opće razmjere.

Građanski umjetnik razočaran je neskladom građanske ideologije i građanske stvarnosti. Ideje Francuske buržoaske revolucije nisu se ostvarile - bratstvo, jednakost i sloboda samo su utopistički pojmovi.

Romantizam je i reakcija na klasicizam i njegovu ideju o skladu života kako ga je predočilo racionalističko XVIII. st. U racionalizmu je razum bio

mjerilo svih stvari, a u romantizmu je to emocija, pa čak i ono krajnje što je razumu nedokučivo, fantastično i mistično.

4. O ROMANTIZMU

Romantizam donosi svojevrsan prevrat u cjelokupnom shvaćanju književnosti i obilježen je dosta neodređenim značajkama koje zahvaćaju područje šire od same književnosti i umjetnosti. U tom smislu može se govoriti o „*duhu romantizma*.“¹¹

Solar navodi kako u ovom razdoblju dolazi do „*bitnog proširenja čitalačke publike*“ i „*širenja obrazovanja*“ što mijenja dotadašnji ukus u književnosti. Književnici pišu za svoju publiku i nastoje ju proširiti, a čitatelji određuju ono što se traži od književnosti. Taj je ukus različit u odnosu na ukus ranijih epoha: „*opijenost oduševljenjem*“, zanesenost i empatija, odnosno „*uživljavanje u tuđe osjećaje*.“¹² Razdoblje romantizma naziva se još i „*individualizam u književnosti*“. Obilježava ga sklonost emocionalnom i imaginarnom, a fokusiran je na individualne sudbine, koje su uglavnom nesretne. Romantičari bježe od stvarnosti u maštu, u prošlost, u daleke egzotične zemlje. Otuda i njihovo zanimanje za nadnaravno i fantastično.

Drugačije se poima uloga razuma, što je bitno obilježje fantastične književnosti koja se razvija pod utjecajem romantizma. Povjerenje u zdrav razum izgubljeno je, a načela prave spoznaje postaju „*intuicija, mašta i um*“ pa se zato i tvrdi da je romantizam reakcija na književnost klasicizma i prosvjetiteljstva u kojima su prema književnosti usmjerena sasvim druga očekivanja. Takvo shvaćanje dovodi do zahtjeva „*da književnost prenosi*

¹¹ Solar, Milivoj. (2003.) Povijest svjetske književnosti: kratki pregled. Golden marketing. Zagreb, 184.

¹² Ibidem, str. 185.

*isključivo osjećaje umjesto da poučava*¹³ i do pokušaja da se zahvati i književno uobličeno iskustvo transcendentne stvarnosti.

Romantizam se još naziva i „liberalizam u književnosti“ jer se naglašava sloboda individualnog i originalnog stvaranja. Romantizam je književno razdoblje u kojem postoje konvencionalne teme, pa tako mnoge teme i atmosfera Poeovih priča proizlaze iz tih konvencija, posebno iz „gotičke“ struje. Gotička se književnost inspirirala zanimanjem romantičara za narodnu književnost, folklorne elemente i egzotične ugođaje. Zanimali su ih srednji vijek, pa otuda motivi starih kula i dvoraca, ruševina, kamenih ornamenata na zidinama, podzemnih hodnika i tamnica, kostura, sablasti i grobova, anđela, demona i vampira. Romantičari se ne okreću samo prema srednjem vijeku, nego i prema baroku gdje tragaju za neobičnim, tajanstvenim, bizarnim, paradoksalnim i izobličanim.

Posebno njeguju potrebu za originalnim i stvaranjem povijesnog trenutka. Romantizam se zalaže za mogućnost povezivanja i isprepletanja te za povratak na tradiciju shvaćanja književnosti kao oponašanja *zbilje* „*koji bi se morao ostvariti proširenjem ukusa i proširenjem obuhvata mašte.*“¹⁴ Tu do izražaja dolazi daroviti pojedinac, genije koji iskazuje „*duh vlastitog vremena*“¹⁵ koji je najviši domet ljudske spoznaje. Upravo mašta, intuicija i osjećaji postaju u tim književnostima sredstva obuhvaćanja cjeline života, kao i težnja za prikazom izuzetnih likova, najčešće romantičarskih genija, odnosno osamljenih i neshvaćenih pojedinaca. Književnici romantizma skloni su „*razočaranju zbog sudbine svijeta i svoje vlastite sudbine koja je, prema njihovom mišljenju, uvijek neodvojiva od sudbine svijeta*“¹⁶. Paradoksalno je to što, u isto vrijeme, osamljeni i neshvaćeni pojedinac pripada zajednici s kojom se ne želi ili ne može poistovjetiti. Javlja se i pobuna protiv autoriteta te je

¹³ Ibidem, str. 186.

¹⁴ Ibidem, str. 188.

¹⁵ Ibidem, str. 186.

¹⁶ Ibidem, str. 187.

traganje za idealima i konačnom istinom uzaludno što vodi pesimizmu „svjetske boli.“

Solar ističe kako je prisutna i paradoksalnost u tome što je „*prihvaćen i vremenski i prostorni relativizam*“, odnosno posebno uvažavanje iskustava različitih pojedinaca, naroda i vremenskih razdoblja, kao i univerzalizam, odnosno vjerovanje da se može postići jedinstvena istina u raznolikosti. Često je prisutna i egzotika – drugačije fascinira jer se čini da ono sadrži nešto novo i različito. U romantizmu nije neobično da se miješaju književni rodovi i vrste „*jer je jedna od temeljnih romantičarskih opreka klasicističkoj poetici učenje o književnim rodovima.*“¹⁷

*U književnost ulazi motiv Zla, a književnost se smatra odnosom. To znači da književnost stvara odnos sa Zlom i zato nije nevina.*¹⁸ Poe se vješto igra motivima zla i pokazuje ga kao dio čovjekove prirode.

Kao važnije karakteristike fantastične književnosti, koja se pojavljuje i u romantizmu, osim uplitanja natprirodnih činjenica, navode se i detaljizam, poriv prema novom i nepoznatom, uporaba figura riječi (tropa), čest pripovjedač u prvom licu, naglašena temporalnost te gradacija na planu kompozicije koja vodi prema točki kulminacije.¹⁹

Romantizmu pripada i svojevrsno „otkriće“ bajke za čiju su popularizaciju zaslužna braća Jacob i Wilhelm Grimm te Hans Christian Andersen. Poput Andersena, veliku je slavu stekao osobitom vrstom pripovijedaka i Edgar Allan Poe jer je u njima zastupao fantastično .

¹⁷ Ibidem, str. 188.

¹⁸ Bataille. Georges. (1977.) Književnost i zlo. Beogradski izdavačko-grafički zavod. Beograd. str. 6

¹⁹ Slabinac, Gordana.(1993.) Povuci crnog mačka za rep, ili o dešifriranju fantastičnog. Republika: god. 49, br.1/2. Zagreb: Školska knjiga, Društvo hrvatskih književnika. str. 92-95

5. STILSKA OBILJEŽJA POEOVE POEZIJE I PROZE

5.1. Poezija

U glasovitoj raspravi „*Pjesničko načelo – The Poetic Principle*“, objavljenoj posmrtno, 1850. Edgar Allan Poe iskazuje misao da je poezija „*ritmičko stvaranje ljepote*“, koje je samo sebi svrhom. Takvo je shvaćanje larpurlartističko i ostvario ga je u lirskim pjesmama i zbirkama (*Heleni – To Helen*, 1831; *Grad u moru – The City in the Sea*, 1831; *Gavran i druge pjesme – The Raven and Other Poems*, 1845; *Annabel Lee*, 1849.)

„*Moja je krv put do tebe.*“ - druga je Poeova misao kojom se može prikazati put nastanka njegove lirike, težak i bolan, intenziviran patnjama i spoznajom o nepotpunosti ljudske sudbine, melankolijom, sanjarenjem.

Prošlo je 150 godina od nastanka njegovih pjesama, a one su i danas jednako zanimljive, bolne i dojmljive bez obzira na to pjevaju li o ljubavi, smrti, postojanju ili nestajanju. U njima dominira melankolija, osjećaji u rasponu od sjete do nepodnošljive tuge, u kojoj se ljudski život čini apsolutno besmislenim i promašenim bez obzira kako djelovali u svakodnevicu. Poznati hrvatski kritičar Antun Barac rekao je da *nema velike umjetnosti bez velikog bola* i ta se teza s lakoćom može primijeniti za Poeovo pjesništvo.²⁰ Naime, Poeova bol zbog gubitka voljene jest bol zbog beznađa. Ljepota života hrani se harmonijom, a to je nešto što Poe nikada nije našao ma koliko za njom tragao.

Poe je oduvijek vjerovao da se umjetnost mora istodobno obraćati i razumu i emocijama te je zbog toga smatrao kako umjetničko djelo mora biti pažljivo konstruirana estetska cjelina. Bio je i vrlo savjestan umjetnik pa je punu pažnju pridavao konstrukciji djela i uporabi riječi, stilskom dotjerivanju i perfekciji. Zbog svoga strastvenog interesa za kreativnu umjetnost i psihološki

²⁰Vidrić, Zagreb, 1940.

učinak književnosti, postao je prvi relevantan američki književni kritičar, *pokušavajući svojim naporima postaviti jedinstvenu teoriju umjetnosti.*²¹

Jezik Poeovih književnih tekstova možemo nazvati rafiniranim romantičnim jezikom jer obiluje stilskim figurama, ali nije sladunjav, pretjerano kićen i isforsiran. Naprotiv, snagom jednostavnih, a opet stilski bogatih rečeničnih konstrukcija, Poeov jezik otvara se metatekstualnosti na originalan način.

Poeove pjesme *„napuštaju svagdašnja iskustva, u tematici teže izuzetnom i dojmljivom, a sve to postižu virtuoznom tehnikom koja značenje riječi uvelike nastoji podrediti stvaranju glazbenog ugođaja. Takva je tehnika fascinirala rane moderniste, Baudelairea pa je Poe u tom smislu ne samo preteča nego gotovo uzorni modernist; on je u svakom slučaju na prijelazu u novo doba svjetske poezije.“*²²

5.2. Proza

„Gotski“ je roman izravno utjecao na pojavu i razvoj novele u američkoj književnosti, a njezine je teorijske nacрте zabilježio i u svojim djelima provodio Edgar Allan Poe. Primjenom elemenata fantastike i gotike na kratke priče potvrđeno je da su one primjeri tipičnih Poeovih „priča strave i užasa“ koje pripadaju žanru čudnoga fantastične književnosti. Romantično je ispreplitanje fantastike i zbilje, kao i sklonost prema iracionalizmu i uvjerenje u svemoć mašte, a to su obilježja stvaralaštva Edgara Allana Poea.

Njegova se djela smatraju važnim doprinosom svjetskoj književnosti, pogotovo fantastičnoj i gotičkoj.

„U Poeovim djelima, uz halucinantnu razigranost mašte, ima i hladne, osobito cerebralne proračunatosti (tzv. tales of ratiocination), u pričama novoga tipa

²¹ Dawn B. Sova. Critical Companion to Edgar Allan Poe: A Literary Reference to His Life and Work. New York: Facts on File, 2007., str. 9.

²² Solar, Milivoj. Povijest svjetske književnosti. (2003.) Golden marketing. str. 205.

kojih je on tvorac, a koje su u cijelosti sazdate na logičkim operacijama. Taj je književni postupak postao popularan u formi detektivskih romana. ²³

Poeove pripovijetke imaju razrađenu fabulu, zanimljivu i napetu koja provocira maštu čitatelja i preispituje njegov odnos prema životu i smrti. Iako je tematika mistična, čudna, polazište najčešće ima u stvarnoj životnoj priči, odnosu muškarca i žene kao nepresušne univerzalne teme, prolaznosti života, krhkosti ljudskog tijela i duše koji nastavljaju trajati u nekim novim dimenzijama s onu stranu svijesti. U njegovim su proznim djelima česti motivi životinja (mačke, gavrani, ribe,...) koji često imaju ulogu simbola. Razotkrivanje viših slojeva Poeovih priča potvrđuje njegov veliki talent da na jednostavni način odvede čitatelja u nove svjetove i provocira njegova dotadašnja shvaćanja tih svjetova.

Kao i u poeziji, jezik i stil su rezultat visoke umjetničke vještine u kojoj se nema što dodati niti oduzeti. Česte su metafore, poredbe, alegorije, epiteti koji ponekad jezik proze približavaju pjesništvu.

Ponekad se u Poeovoj pripovijetci pronađe pjesma (*Ligeja*) koja se u potpunosti stilski uklapa u prozno okruženje čime se dokazuje njegov veliki talent u sklapanju jezičnih konstrukcija koje se grade na visokom stilu pisanja.

6. MISTIČNOST

Mističnost se javlja u romantizmu u kontekstu bijega od stvarnosti kojom je građanski umjetnik razočaran. On bježi u prošlost, daleke egzotične zemlje, snove, halucinacije, mističnost.

Mističnost je dio fantastike pa se zato kao relevantna literatura ovoga rada nameće Todorova monografija „*Uvod u fantastičnu književnost*“ u kojoj

²³<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=48975>

iznosi teorijske pretpostavke za prepoznavanje fantastične književnosti. Ona se po njemu nalazi na granici između dva žanra, čudesnog i čudnog.

Po Todorovu je prvi i najvažniji uvjet fantastičnog neodlučnost koju osjeća biće, koje zna samo za prirodne zakone, kada se nađe pred naizgled natprirodnim događajem.²⁴ Ta se neodlučnost odnosi na poziciju promatrača i može se različito manifestirati – kao zabluda, mašta ili stvarnost. Svi ti oblici neodlučnosti u percepciji događaja uzrokuju učinak fantastičnog. Ono se, prema Todorovu, nalazi između čudesnog i čudnog. Naime, čitatelji se mogu odlučiti za dva moguća objašnjenja neobičnih događaja: za racionalno (kojim se stupa u žanr čudnoga) ili za nadnaravno objašnjenje (kojime se stupa u žanr čudesnoga). O istome se nalazi još potvrda u literaturi: fantastično omogućava da se prekorače inače nedostupne granice te upravo odstupanje od općeprihvaćene stvarnosti i kršenje njezinih zakonitosti, u čitatelju ili junaku pobuđuje pomiješane osjećaje, tj. spomenuti osjećaj neodlučnosti.²⁵ Zanimljiva je podjela tematike fantastične književnosti na ja-teme i ti-teme koju je također predstavio Todorov.²⁶

Kada se dovodi u pitanje granica između tvari i duha nastaju ja-teme među kojima se izdvajaju: jedinstvena uzročnost, pandeterminizam (sveobuhvatna predodređenost), umnožavanje ličnosti, ukidanje granica između subjekta i objekta te preobrazba vremena i prostora.

Ti-tema polazi od seksualnosti, a u fantastičnoj književnosti se opisuju neobične, predimenzionirane spolne želje. Među ti-temama posebno se ističu sadizam, okrutnost i nasilje, homoseksualnost, incest, nekrofilija...²⁷

Poe unutar fantastičnog zastupa i ja-teme i ti-teme.

²⁴ Todorov, Cvetan. (1987.) Uvod u fantastičnu književnost. Pečat. Beograd. str. 29

²⁵ Slabinac, Gordana.(1993.) Povučići crnog mačka za rep, ili o dešifriranju fantastičnog. Republika: god. 49, br.1/2. Zagreb: Školska knjiga, Društvo hrvatskih književnika. str. 92

²⁶ Todorov, Cvetan. (1987.) Uvod u fantastičnu književnost. Pečat. Beograd. str. 24-29

²⁷ Todorov, Cvetan. (1987.) Uvod u fantastičnu književnost. Pečat. Beograd. str. 129-142

Mitska zbilja fantastične književnosti ima specifičan oblik iskaza, a mitski jezik oblikuje se u formulama koje imaju notu drevnih vremena i daju jeziku magijsku vrijednost, a u čitatelja izaziva čuđenje. „*No, formule su još od prapočetaka ljudskoga govora kondenzirani izraz ljudskih želja pa je upravo zato moguće promišljati kako je fantastični diskurs dijelom utemeljen u njima.*“²⁸Budući da fantastika nadražuje osjećaje i iskustva, jezične formule mogu se oslanjati na različite diskurse, a u Poeovom slučaju to su religijski, teološki i medicinski diskurs. Igranje s bogom, smrću, bolestim i astralnim aspektima način su na koji Poe djeluje na čitatelje i privlači njihovu pažnju.

„*Fantastično djelo valjalo bi, dakle, shvatiti kao sustav specifičnih znakova ili sam fenomen fantastičnoga kao specifičan sustav koji kroz dekodiranje prepoznavamo kao takav. Taj se sustav preklapa s mitskim i što dublje otkrivamo korijenje koje se od fantastike pruža prema njemu, to bolje razotkrivamo i razumijevamo i njezin vlastiti, osobiti jezik, koji nije puka kopija mitskoga.*“²⁹

Postoji i figuralni govor fantastike koji se često realizira u metaforama. Tako samo spominjanje Sotone, Đavla, Nečastivog priziva daljnje događaje u djelu. U Poeovim djelima česta su i proročanstva i kletve koje mogu imati sudbonosne posljedice. Fenomen prokletstva pojavljuje se u situacijama kada lik gubi kontrolu nad racionalnim spoznajama, događajima ili osobama te se stvara ozračje nesigurnosti ili kolebanja. Tako fantastična književnost uspješno iskorištava čovjekov mitski strah od nepoznatih sila. Često se susrećemo i s formulama zazivanja Boga koje su usko povezane s molitvama i obredima. Te formule u Poeovim djelima izazivaju groteskni ili ironizirajući kontekst.

²⁸ Kuvač-Levačić, Kornelija. (2013.) Moć i nemoć fantastike. Književni krug. Split. str. 71

²⁹ Ibidem, str. 72

7. ANALIZA I INTERPRETACIJA

Pri interpretaciji književnih tekstova, onih lirskih kao i onih proznih, prišlo se pokušavajući najprije odrediti sadržajne, a zatim i stilske posebnosti. U određivanju sadržajnih elemenata, osim kostura fabule ili narativnog tijeka, utvrdilo se prevladavaju li mistični elementi ili elementi osobnih preokupacija. Svaki od njih dokazan je dijelovima teksta. Budući da je Poe imao specifičan stil pisanja, u svakom odabranom tekstu učinjena je i stilska analiza s naglaskom na strukturu rečenica, stilske figure, asocijacije i druge stilske specifičnosti. Svaki tekst se pokušao aktualizirati, tj. povezati sa suvremenim čitateljem i dokazati univerzalnost Poeove književne riječi. Iznesen je i osobni sud o odabranom tekstu. Određeno je čudno i čudesno i izdvojene ja – teme i ti – teme.

7.1. *Gavran*

Gavran je mračna poema koja govori o smrti lijepe žene Lenore. Pjesma se sastoji od osamnaest strofa kroz koje se provlače motivi samoće, straha, boli zbog gubitka voljene osobe, motivi tuge i besperspektivnosti. Izvorno izdanje bilo je 28. siječnja 1944.

Edgar je ovu pjesmu prvo ponudio svom prijatelju i poslodavcu Georgeu Rexu Grahamu, i ovaj ga je odbio. Nakon toga, pjesmu je prodao *The American Review* za samo 9 dolara. Nitko nije mogao slutiti da će ta pjesma proslaviti svoga autora, postati svjetski popularna i odolijevati vremenu.

Atmosfera pjesme je mračna i, iznad svih motiva, dominira motiv osamljenosti. Tema je rana smrt voljene djevojke. Naslov pjesme „*Gavran*“ ima jaku simboliku. Gavran se pojavljuje kao simbol u mnogim kulturama, ali njegovo značenje nije uvijek negativno. U kršćanskoj simbolici vezuje se uz smrt, ali u sjevernoeuropskim nekršćanskim kulturama gavran je simbol života

na zemlji. U Poeovoj pjesmi gavran ima ulogu proroka koji snagom svojih riječi „*Nikad više*“ pečati nečiju sudbinu.

Lirski subjekt provodi noć sam u svojoj sobi među knjigama i pokušava umiriti tugu za voljenom djevojkom: „*Ponoći sam jedne tužne proučavao slab i snužden/ Neobične drevne knjige, što prastari nauk skriše;*“³⁰ Retrospektivni je uvod u radnju. Već na samom početku možemo osjetiti nešto tajanstveno, skriveno u stihu „*Neobične drevne knjige, što prastari nauk skriše...*“, a ponoć naglašava tu tajanstvenost. Epitet „*prastaro*“ pridonosi nategnutoj zagonetnoj atmosferi i podsjeća na nešto što je davno zapisano i zauvijek nepromjenjivo. To je determinizam koji pripada skupini ja – tema.

Priroda je u funkciji naglašavanja unutarnjih košmara pa navodimo antropomorfizirani pejzaž – oluja u noći. Već se na samom početku javljaju romantični motivi osamljenosti, smrti, ljubavi, čežnje, a naposljetku i pojava mistične životinje koja mu dolazi u posjet – gavrana. Lirski subjekt ga doživljava kao putnika i gosta. Naposljetku strofe slijedi poznati refren: „Samo to i ništa više.“

U drugoj strofi spominje se prosinac. To je mjesec u kojem obitelji provode puno zajedničkog vremena i slavi se zajedništvo, obiteljsko, prijateljsko, ljubavno. Lirski subjekt sam čeka svanuće i traži spas od ljubavne boli. Prisutna je personifikacija – ugarak koji na podu sjene riše. Polako se gradi atmosfera straha i prisutnosti nečeg nepoznatog. - šuma iza zastora od baršuna. Nepoznati putnik ga moli da mu da utočište od bure i kiše, a lirski subjekt je prestravljen jer ne zna tko/što mu se obraća. Ohrabruje se i ispričava putniku koji tiho kuca. Draži ga spoznaja da putnik nije s ovoga svijeta. Vrhunac jeze može se uočiti u trenutku kada lirski subjekt otvara vrata, a vidi samo mrak. Pomislio je da je došao duh njegove voljene. Sve nepoznato, tajanstveno i neobjašnjivo podsjeća na nju. Tu se dokazuje žanr čudesnog jer za pojave koje se događaju postoji nadnaravno objašnjenje.

³⁰ Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 17

Jezoviti su i motivi udaraca na prozoru koji se pripisuju vjetru. Ne zna se tko proizvodi zvukove pa se tu mogu iščitati elementi nadrealnog i fantastike. U sljedećoj strofi otvara prozor i Gavran ulazi u sobu i slijeće na kip Palade³¹. Gavranova pojava istovremeno je smiješna, strašna, tužna, mistična. Najprije izaziva iznenađenje i nevjericu, a zatim strah nad neobjašnjivim. Prisutni su kontrasti mramor kipa-perje ptice, olujna noć-mirnoća sobe. Gavran izaziva strahopoštovanje i dilemu o svome porijeklu: „*Rastanak je što kažeš“ kriknuh, „ptico il vraže!/U oluju bježi, na žal Hadske noći otkud stiže.//“*³²

Gavran odgovara poznatom sintagmom: „*Nikad više.*“ To su ujedno i jedine riječi koje gavran izgovara. Gavran je kobna, sumorna i drevna ptica koja je zauzela njegov dom. Lirski subjekt oblikuje pitanja tako da dobiva odgovor koji je uvijek isti. Pita se kakvu mu je gavran kobnu sudbinu namijenio.

U dijalogu se može iščitati vječna muka zato što lirski subjekt samo pogoršava ljubavnu bol tražeći iste odgovore: „*Zli proroče, ne znam pravo dal si ptica, ili đavo,/Al u ime Boga po kojemu obojici grud nam diše,/Smiri dušu rastuženu, reci da l ću u Edenu/ Zagrlit svoju ženu, od koje me rastaviše,/ Anđeosku tu, Lenoru, od koje me rastaviše?/Reče Gavran: „Nikad više.“*³³

Lirski subjekt pokušao je otjerati gavrana, ali on je samo mirno stajao na kipu podsjećajući na zloduha. Od gavrana očekuje utjehu, no ovaj mu je ne može pružiti što stvara dodatan osjećaj uzaludnih napora. Čovjek je izgubljen u svojoj boli, a gavran ne nudi utjehu. U tom kontekstu gavran je realističan lik. Konačno, narator razbija predrasude o „crnoj ptici“ i ona za nj više nije negativna. Gavran postaje sastavni dio života.

U pjesmi prevladavaju mistični elementi kao i elementi osobnih preokupacija što je vidljivo u pjesnikovim previranjima i postavljanju pitanja. Biografski kontekst u nastanku pjesme je zanimljiv jer je to vrijeme dvije godine

³¹ Pallas – boginja mudrosti koju je Atena u dogovoru sa Zeusom ubila i zauzela njeno mjesto.

³²Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 23

³³Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 23

prije Virginijine smrti, vrijeme u kojem je ona teško bolovala pa je Poe možda bio izložen strahu da će i nju izgubiti. Pjesma se može aktualizirati jer je izgubljena ljubav čest motiv literarnih inspiracija koji muči mnoge umjetnike današnjice kao i prošlosti.

Ovo je narativna poema u kojoj se kompozicija stavlja u funkciju naglašavanja gubitka ljubavi te trajnosti boli koja je izazvana samoćom i žudnjom za Lenorom - onom koje više nema.

Poema je pisana jednostavnim jezikom, a stilski je bogata figurama, pjesničkim slikama koje naglašavaju specifični Poeov romantizam u kojem se nenametljivo miješaju stvarnost i java. Pjesma skladno niže motive i gradi naraciju koja logički slijedi put mirenja sa svojom sudbinom.

Prema Todorovu, koji se ranije u ovom radu spominjao, i u *Gavranu* možemo pronaći ja - teme jer se dovodi u pitanje granica između tvari i duha, pandeterminizam - sveobuhvatna predodređenost gavrana kao glasnika s druge strane života. To je nadnaravni razlog zbog kojega poema spada u žanr čudesnog.

Pjesma „*Gavran*“ postala je i kulturološki fenomen od trenutka kada je objavljena 1945. g. Utjecala je na modernu književnost, film, strip, a mnogi je smatraju najboljom pjesmom ikad napisanom.

7.2. *Anabel Lee*

Anabel Lee ljubavna je pjesma koja govori o izgubljenoj ljubavi i osjećajima nemoći, tuge i razočaranja koji su njen gubitak popratili.

Pjesma se sastoji od šest sekstina i ima rimu abacad. Iznimno je ritmična. Prevladavaju mistični elementi kada se spominju serafi kao fantastična bića.

Pjesma ima lirske i epske elemente. Lirski se očituju u bogatoj metaforici i pjesničkim slikama, a epske u radnji koja govori o tome kako su serafi odveli lijepu djevu Anabel Lee.

Početak je bajkovit i izražava namjeru da se živi za ljubav: „*Prije mnogo i mnogo godina/ U carstvu kraj mora to bi,...*“³⁴

U drugoj strofi može se uočiti ponavljanje „*U carstvu kraj mora to bi...*“ koje se provlači kroz cijelu pjesmu kao podsjetnik na mjesto događaja, ali i na sretnije dane kada se živjelo u ljubavi. Zatim se spominje djeva kojoj je ljubav bila na prvom mjestu, pokretač njena života. Djetinjstvo simbolizira nevinost i čistoću misli i osjećaja. U njemu je važna jedina ljubav. O ljepoti te ljubavi svjedoči iskaz da su na njihovu ljubav bili zavidni krilati serafi. Vjetar je sledio njegovu dragu koja je pokopana u grobnici kraj mora. Prisutan je kontrast toplih osjećaja i ledenog. Toplini i ljepoti ljudskih osjećaja suprotstavlja se neumoljiva priroda. Ovdje je pejzaž antropomorfiziran i ima ulogu nerazumnog osvetnika i izvršitelja egzekucije jedne ljubavi.

Motiv ljubavi može se povezati s mitskim motivom Orfeja koji je izgubio voljenu ženu i pokušao je vratiti u život. Njena ljubav i ljepota veće su i važnije od anđelove ljubomore i sposobne su je nadživjeti stoljeća. Ljubav je apsolutna, iskrena i nevinna: „*Ni podmorski demoni zli/ Ne mogu mi razdvojiti dušu od duše/Lijepa Anabel Lee.*“³⁵

Kada lirski subjekt pogleda u zvjezdano nebo, može ugledati oči lijepa Anabel Lee. Na taj način do zore boravi uz svoju dragu pokraj njene grobnice uz more. U mislima odlazi djevi u grob te tako oživljava sjećanja na dragu te se tako s njom sjedinjuje i u uspomenama uvijek mogu biti zajedno. Ova je pjesma jedna od onih koje slave vječnu ljubav i njenu slobodu u odnosu na fizičko trajanje bića. Ako nestane čovjek kojeg se voli, ne nestaje i ljubav prema njemu.

Simploka u posljednja dva stiha pjesme djeluje kao zaokružena cjelina naglašavajući tako krug života i ljubavi. Ona je njegova draga, život i mlada i ako ju ne može imati u stvarnom životu, postoji i drugi način – ima ju: „*U njezinoj grobnici uz more/U njenom grobu uz sumorno more...*“³⁶

³⁴Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 24

³⁵Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str.27

³⁶ Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 44

Opet valja spomenuti specifični Poeov romantizam: nježno ispreplitanje pjesničkih slika kojima se miješaju fikcija i mašta, jednostavnost riječi koje otkrivaju duboke misli, ujednačen ritam koji prati tužno raspoloženje pjesme. O muzikalnosti ove pjesme svjedoče i njene glazbene inačice među kojima izdvajam onu dubrovačkih šansonjera *Buce i Srđana*.

I u ovoj su pjesmi prisutne ja – teme jer se dovodi u pitanje granica između stvari i duha i ukidanje granica između subjekta i objekta te preobrazba vremena i prostora. Dominira tematika osobnih preokupacija – gubitka voljene osobe, a uz nju postoji i žanr čudesnog u kojem se neobjašnjivo tumači nadnaravnim silama.

7.3. *Grad u moru*

Ovo je lirska refleksivna pjesma u kojoj je smrt personificirana i predstavlja svoj grad koji ne propada. U njoj prevladavaju elementi mističnosti protkani biblijskim motivima („Hram – babilonske zidine grube“). Pjesma je metaforična, bogata pjesničkim slikama, vizualnim, auditivnim i taktilnim. Pjesma se sastoji od četiri nejednake strofe, ali je ritam ujednačeno usporen. Raspoloženje je morbidno. Dominiraju tamne boje i gotičke slike.

Već u prvoj strofi je personificirana smrt: „*Gle, podigla je smrt svoj tron/ U čudnom gradu jer se on/Na zapadu daleko skri//...*“³⁷

U gradu se nalaze i dobri i zli ljudi, svi su u njemu pronašli spokoj. Tu su svetišta, kule, palače, a pod njima beznadno leži turobna voda koja motivski povezuje prvu i drugu strofu. Grad je mračan, a tome svjedoči sintagma „*duga noćna tmina*“ koja pojačava mistični dojam. Nebeske zrake svjetlosti ne prodiru do grada, a jedina se svjetlost pruža uz žrtvenik ukrašen kamenitim cvijećem.

³⁷Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 44

Prisutna je personifikacija: „*Al sjaj se kroz to blijedo more/Vije uz kule tiho gore,/Lije uz tornje što ukras tvore...//*“³⁸

Nižu se motivi koji naglašavaju hladnu gotičku tajanstvenost i atmosferu iščekivanja nekog neobičnog jezovitog događaja: kupola, dvorana stuba, Hram, mračne sjenice na kojima je bršljan, žrtvenik i splet loze, turobne vode. Uz kule se ljube sjene pa to stvara dojam kao da vise u zraku. Ponovno se pojavljuje personificirana smrt: „*Dok s gordog gradskog tornja, gdje sjeda,/Smrt sve to gigantski gleda...//*“³⁹

Atmosferu straha pojačava tišina: more je oko zidina, a nema mreškanja valova i „*jezovito šuti*“. Pojavljuju se i motivi dragulja i dijamanata u neobičnoj i jezovitoj pjesničkoj slici: „*Al niti dijamante što siju/U zjenicama idola sviju,/Ni mrtvace pune dragulja/ Val tu ne dira, nit ljujla;...//*“⁴⁰

U posljednjoj strofi jedino zrak drhti poput vala: „*Ulegnu, rinu, laba plima,/Kao da krhki vrh im vreba/Prazninu usred mutnog neba...//*“⁴¹

Pojavljaju se zvukovi i kretanje, a kulminaciju zbivanja čini nadzemaljski krik uz kojega grad pada dižući s trona lik kojemu će se tada nakloniti.

Pjesma *Grad u moru* spada u morbidne, gotičke pjesme koje se pojavljuju u romantizmu. Naslov pjesme je simboličan i predstavlja grad mrtvih i zagrobnog života. Predstavlja jednu od vizija zagrobnog života koju možemo započeti s Danteovom *Božanskom komedijom*. I ova je slika mrtvoga grada nalik mnogima koje možemo usporediti s književnim ili filmskim ostvarenjima, kao što je npr. *Gospodar prstenova* J. R. R. Tolkiena. Prema Todorovu, i ovdje možemo pronaći ja - teme, a mistično polazi od čudesnog koje se bazira na nadnaravnim objašnjenjima.⁴²

7.4. *San u snu*

³⁸ Poe, E. A. Gavran. (1996.) *Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 44*

³⁹ Poe, E. A. Gavran. (1996.) *Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 44*

⁴⁰ Poe, E. A. Gavran. (1996.) *Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 44*

⁴¹ Poe, E. A. Gavran. (1996.) *Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 44*

⁴² Todorov, Cvetan. (1987.) *Uvod u fantastičnu književnost. Pečat. Beograd. str. 29*

U pjesmi prevladavaju elementi osobne preokupacije i motivi prolaznosti nade, života i trenutaka koji nestaju poput pregršti zlatnog pijeska.

Pjesma je misaona, sjetnog raspoloženja i polaganog ritma.

Vanjsku kompoziciju pjesme čine dvije strofe, jedanaesterostih i trinaesterostih, a zajednički motiv koji se provlači kroz pjesmu je sadržan u naslovu „San u snu“.

Već prvi stih zvuči poput molbe ili naredbe: „*Primi na čelo cjelov taj!*“ Poljubac u čelo nije strastveni ljubavni poljubac i primjereniji je ljubljenu djece. Nižu se motivi rastanka, kraja i gubljenja nade. Retoričko pitanje: „*Al ako iščezla je nada/ Danju, il noću, bilo kada/U snoviđenju, il bez toga/Zar nestala je manje stoga?*“⁴³ naglašava konačnost rastanka. Nada ne može malo nestati kao što se ne može niti malo umrijeti. Ona jest ili nije i ta spoznaja vrlo je bolna. U tome kontekstu prvi stih pjesme ima notu očaja. Je li cjelov u čelo namijenjen umirućoj Virginiji? Lirski subjekt pomirljivo priznaje sanjivost svojih dana.

U stihovima „*Sve to što vidimo, il tu/Jesmo, to tek je san u snu.*“⁴⁴ naglašava se da je život poput sna. Ovi stihovi imaju baroknu notu i u njima se može povući paralelu s P. C. de la Barcom i njegovom dramom *Život je san*. Život je san unutar sna; maglovit, sjetan i nejasan.

U drugoj strofi naglašava se vlastita uloga promatrača prolaznosti života. On sluša huku valova, očajnički i uz plač pokušava zaustaviti u dlanu, na koži zrna pijeska koji su mali segmenti njegova života. Nižu se usklične i upitne rečenice (retorička pitanja), a u svakoj od njih krije se još pokoja stilska figura – hiperbola, metafora, ponavljanja, personifikacije. „*Koliko ih je! Ali gle kako/Curi mi u dubinu svako,/Dok plačem tako – dok plačem tako!/Zar jači stisak ove kože/Ne može ih zadržat, Bože?/Zar spasit ne mogu bar jedno,/od vala što ih čeka žedno/Zar sve što vidimo, il tu/Jesmo, to tek je san u snu?//*“⁴⁵

⁴³ Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb. str. 39

⁴⁴Ibidem

⁴⁵ Ibidem

Pjesničke slike su auditivne (sluša huku valova), taktilne (pijesak u školjci njegova dlana), vizualne (ljeskaju se zrna zlatnog pijeska). Prikazuju emocionalni svijet jednog čovjeka koji se obraća Bogu za pomoć, iako je, realno, od njega i ne očekuje. Ova je pjesma krik nesretnika koji gubi svoje uporište, ženu koju voli, gubi baš svako zrno svoga dodira s njom iako to ne želi.

Ljudski je vijek kratak, a o prolaznosti vremena i lijepih trenutaka pisali su mnogi osim Poeta. Podsjetimo se samo pjesme „*Jezero*“ Alphonsea de Lamartinea. O tome kako trenuci sreće prolaze brže od onih nesretnih može svjedočiti svaki čovjek. Aktualizacija te teze je vrlo jednostavna ako zamislimo nekoliko minuta u zagrljaju voljene osobe i usporedimo ih s trenucima na zubarskoj stolici. Vrijeme se ne može zaustaviti, ali se zato može živjeti što kvalitetnije.

Pjesma je pisana klasičnim stilom, strofična je i ima rиму koja je nepravilna, ali dosljedna (aabbccdd.)

Pjesma „*San u snu*“ izborom motiva i konkretnim prikazom prolaznosti života dokazuje tematiku osobnih preokupacija. Lirski subjekt neposredno priznaje svoj odmak od stvarnosti („*Nisi u krivu što moj dan/svaki je, smatraš, bio san;*“⁴⁶).

7.5. *Sonet mojoj majci*

Riječ je o lirskoj misaonoj pjesmi u kojoj lirski subjekt iskazuje ljubav i poštovanje prema Virginijinoj majci („*Majka si one koju voljeh jako:*“⁴⁶).

U pjesmi prevladavaju motivi osobnih preokupacija, a atmosfera je sjetna. Stil je vrlo dotjeran. *Sonet mojoj majci* je strofična pjesma, a sastoji se od samo jedne strofe iako se naziva sonetom.

U uvodnome dijelu se pojavljuje motiv anđela koji u međusobnom razgovoru ne mogu pronaći riječ časniju i ljepšu od riječi „majka“. U središnjem

⁴⁶ Ibidem

dijelu obraća se ženi koju naziva majkom: „*Ti što više od majke mi bila, / Puneć mi srce gdje te stavi Bog, / Kad k nebu pođe Virginia mila.*“⁴⁷ Iskazuje joj zahvalnost što ga je tješila, što je bila majka onoj koju je neizmjereno volio.

U završnom dijelu pjesme još jednom naglašava svoju ljubav prema Virginiji: „*Zbog žene moje, zbog tog silnog plama / Duši mi dražeg nego duša sama.*“⁴⁸

Potreba pjesnika da iskaže zahvalnost svojoj tetki – punici proizlazi iz životnih okolnosti koje ga nisu štedjele: preranoj smrti majke, smrti tetke hraniteljice i, na kraju, smrti svoje supruge.

Pjesma je topla i iskrena zahvalnost na pruženoj ljubavi. Pisana je jednostavnim jezikom, a elemente romantizma možemo uočiti u poetičnosti, naglašenoj osjećajnosti, umetnutim rečeničnim dijelovima koji služe kao pojašnjenja.

7.6. Za Annie

Riječ je o ljubavnoj lirskoj pjesmi u kojoj dominiraju motivi osobnih preokupacija lirskog subjekta. U prvoj strofi lirski subjekt zahvaljuje nebesima što i život kojeg naziva „*sporom bolešću*“ jednom prođe. Atmosfera je melankolična i sjetna, a ritam polagan. Stil je bogat metaforikom. Lirski subjekt je žalostan, bez snage dok leži u svome krevetu i shvaća da mu je tako bolje:

„*Počivam mirno sad u svom / Krevetu gdje sam morao leć, / Da svatko što gleda me može / Misliti da mrtav sam već-...*“⁴⁹

Zadnji stih u strofi ponavlja se i naglašava ulogu smrti.

Uskoro su se smirili jecaji i uzdasi kao i grozno probadanje u srcu pri pomisli na groznicu koju naziva „život“ i koja je personificirana jer mu ona gori u glavi.

Mogu se pronaći epiteti poput *naftalinske i proklete* rijeke koji označavaju snagu njegove žeđi i strasti. Lirski subjekt se napio vode iz vrela za koje govori da je tek nekoliko stopa ispod tla.

⁴⁷Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 36

⁴⁸Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 36

⁴⁹Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 28

Nadalje govori da nije njegova soba bez razloga mračna, a krevet uzak jer u drukčijem krevetu nije nikada niti spavao. U toj sobi on leži već duže vremena i uranja u prošlost pa tako osjeća miris maćuhica i ružmarina. Zatim razmišlja o njegovoj voljenoj Annie uranjajući mislima u njenu gustu kosu. Ona ga ljubi: „*Poljubila me nježno / S kretnjom što ljubav budi, / I zatim blago padoh / U san na njene grudi-...*“⁵⁰

Annie ga je toplo pokrila i molila anđeosku kraljicu da ga štiti od zla. Lirski subjekt mirno leži u svom krevetu znajući da ga Annie voli i to mu je sasvim dovoljno da pronade mir pa ponavlja poznate stihove: „*Pa mislite, mrtav sam već.*“⁵¹

Njegovo srce u grudima sjajnije je od zvijezda na nebu pri pomisli na njegovu Annie i ljubavi koja ga u tom trenutku ispunjava: „*Žari mi se od sjaja / Ljubavi moje Annie- / Od misi na sjaj onih / Očiju moje Annie.*“⁵²

Pjesma se može aktualizirati jer je ljubav i ljepota voljene žene čest motiv koji pisce navodi na literarno stvaranje. Uz tematiku osobnih preokupacija i ja – teme (ukidanje granica između subjekta i objekta te preobrazba vremena i prostora) pojavljuje se i mistično – čudesno koje se objašnjava nadnaravnim.

7.7. Sam

Pjesma *Sam* lirski je misaona pjesma s motivima osobnih preokupacija (lirski je subjekt neshvaćen u surovoj realnosti). Atmosfera je sjetna, a tome pridonose reminiscencije na djetinjstvo kada je prvi put spoznao da nije kao drugi. Kazuje kako je drugačije gledao na svijet i zbog toga bio usamljen:

„*Od djetinjstva ja ne bjeh kao / Drugi – ja gledat nisam znao / Ko drugi – duša nije htjela / Strasti iz skupnog primat vrela...//*“⁵³

⁵⁰Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 30

⁵¹Ibidem, str. 31

⁵²Ibidem

⁵³Ibidem, str. 37

Tako se naglašava romantičarski individualizam. Nije bio čovjek kolektiva, biće čopora, nego je oduvijek bio samo svoj.

Različitost je dvostruki mač, ona može biti istovremeno i prokletstvo i ljepota. Nije lako biti različit, usamljen, imati „posebne interese“, biti sklon neobičnom i pronalaziti ljepotu u naizgled bizarnim stvarima. U potrazi za drukčijim nastoji proniknuti u tajne života: „*Tajna što se još mami sva –/U bujici što se pjeni –/ Na crvenoj gorskoj stijeni –// ...*“⁵⁴

U pjesmi se mogu pronaći personifikacije čija je funkcija približavanje čovjeka i prirode: „*Na suncu što me kupu svojom/ Jesenskom me zlatnom bojom –/ U munji što nebo prene...//*“⁵⁵

Pjesničke slike su auditivne - grom, rika..., vizualne – bujica što se pjeni, crvena gorska stijena, jesenja zlatna boja, oblak nalik demonu... i antropomorfiziraju prirodu.

Prisutna je gradacija: „*U munji što nebom prene/ I proleti pokraj mene –/ U oluji, groma, rici –/U oblaku što po slici/ Za me (nasred neba plavog)/ Liči na demona pravog...//*“⁵⁶

Uz uobičajene romantičarske elemente (naglašenu osjećajnost, bogatstvo figura...) dio je poetike romantizma i ludistički postupak u kojem posve običan oblak može dati i sliku demona. Ova je pjesma intimna ispovijed i tematski pripada osobnim preokupacijama s elementima žanra čudesnog u kojem se neobično objašnjava nadnaravnim.

Pjesma se može aktualizirati zato što je borba „ja i svijet“ česta među ljudima koji na svijet gledaju drugačijim očima i koji traže svoje mjesto u njemu.

7.8. Zloduh nastranosti

⁵⁴Ibidem

⁵⁵Poe, E. A.Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 37

⁵⁶Ibidem

⁵⁶Ibidem

⁵⁶Ibidem

U ovoj pripovijetci u prvom se dijelu nalazi programatski tekst; pripovjedač raspravlja o osobinama i porivima ljudi te se spominje disciplina - frenologija⁵⁷. Nabrajaju se različite vrste nagona: nagon za prehranjivanjem, borbeni nagon, nagon za produženje vrste, a kao urođeno i iskonsko načelo ljudskog djelovanja spominje se nastranost: „*Indukcija, a posteriori*⁵⁸ *dovela bi frenologiju do toga da prizna, kao urođeno i iskonsko načelo ljudskog djelovanja, nešto paradoksalno što bismo mogli nazvati, u nedostatku točnijeg izraza, nastranošću.*“ Tako se monološko teoretiziranje o nastranosti također može smatrati osobnom preokupacijom, u drugom dijelu pripovijetke naracija otkriva konkretan (zlo)čin kao osobni izbor. O tome svjedoče pripovjedačeva razmišljanja: „*Tjedne i tjedne, mjesece i mjesece mozgao sam o tome kako da izvršim ubojstvo. Odbacio sam tisuću zamisli zato što je njihovo ostvarenje nosilo u sebi mogućnost otkrivanja.*“⁵⁹

Pripovjedač ističe pojam „zla radi zla“ kao elementarni poriv, kao i misao da bismo trebali slijediti vlastito srce u odlukama hoćemo li djelovati ili ne. Sklonost prema nastranom duboko je ukorijenjena u nama. U pripovijetci se navodi kako se poriv pretvara u želju, želja u težnju, težnja u neodoljivu žudnju kojoj je pripovjedač u ovom slučaju udovoljio.⁶⁰

Pripovjedač nadalje strah prikazuje kao strast, a razmišljanje kao prepreku da se ta strast ostvari. Tu spominje važnost prijateljske ruke koja nas, kako se navodi, sprečava da ne skočimo u dubinu i zaglavimo.

U drugom djelu pripovijetke pripovjedač iznosi ispovijest na smrt osuđenog čovjeka koji je žrtva zloduha nastranosti. Ubio je nekog čovjeka tako da je običnu lojanicu zamijenio otrovanom svijećom. Progonila ga je pomisao o

⁵⁷ Pseudoznanstvena disciplina; temeljem oblika lubanje određuje čovjekove mentalne sposobnosti i karakterne osobine, enciklopedija... nešto strane... <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20584>

⁵⁸ Na temelju iskustva, poslije iskustva (lat.) Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb. str. 280

⁵⁹ Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 283

⁶⁰ Ibidem, str. 282

ubojstvu kojega je počinio i tu se može vidjeti analogija s djelom F. M. Dostojevskog *Zločin i kazna*.

Glavni junak intenzivno je mislio o počinjenom nedjelu, a misliti značiti propasti. Dok ga je bijesna rulja kao osumnjičenika proganjala, jasno je govorio jezgrovite rečenice koje su ga dovele krvniku i paklu: „*Ali što da više govorim? Danas nosim ove lance i ovdje sam. Sutra ću biti bez okova! Ali gdje?*“⁶¹

Rečenice su jasne, precizne, povezane uzročno-posljedičnom vezom. Također se mogu pronaći riječi latinskog i francuskog porijekla (a posteriori, mobile.)

„*Ne može se zanijekati da je frenologija, a u velikoj mjeri i sva metafizika, zasnovana a priori.*“⁶²

U tekstu se mogu pronaći i retorička pitanja kojima je smisao naglasiti apsurdnost čovjekova položaja:

„*Ako ne možemo shvatiti Boga u njegovim opipljivim djelima, kako ćemo ga onda shvatiti u njegovim nepojmljivim mislima iz kojih ta djela nastaju?*“⁶³

Ljudski postupci proizlaze iz duha nastranosti koje ljude čine zato što su im zabranjeni, a zabranjene je stvari često užitak činiti. Prema Todorovu, to je jedna od ti - tema romantizma - odnos čovjeka i njegove podsvijesti, tj. nesvjesnih nagona.⁶⁴

Prisutna je i aktualizacija sa svakodnevnim životom, a to se najbolje vidi u previranjima na smrt osuđena čovjeka. On ima grižnju savjest i propituje svoje postupke što ga čini ranjivim i ljudskim:

„*Bit je frenološke borbenosti u potrebi za samoobranom. To je naša zaštita od povrede.*“⁶⁵

⁶¹ Ibidem, str. 285

⁶² Ibidem, str. 279

⁶³ Ibidem, str. 280

⁶⁴Todorov, Cvetan. (1987.) Uvod u fantastičnu književnost. Pečat. Beograd. str.113-114

⁶⁵Poe, E. A.Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 281

Strah i jeza, užas, smrt i ludilo prevladavaju u svim kratkim pričama Edgara Allana Poea pa ih tako možemo konstatirati i u ovoj priči, a to su ja - teme (Todorov). Iako se i u njoj mogu iščitati gotički elementi jer se spominje već u naslovu spominje zloduh, dominiraju elementi osobnih preokupacija – ovaj put je to promišljanje o ljudskoj nastranosti. Fantastično se temelji na racionalnom objašnjenju neobičnih događaja, tj. nastranosti i time se stupa u žanr čudnoga.

7.9. Crni mačak

U pripovijetci prevladavaju mistični elementi koji se temelje na čudesnom (pojava crnog mačka, vješanje mačka, požar, bijela mrlja u obliku vješala), a miješaju se s motivima nasilja, alkoholizma i nastranosti. Pripovijetka započinje u ispovjednom tonu - pripovjedač ne očekuje od čitatelja da mu povjeruje niti da s njime suosjeća. Govori da nije lud i da vrlo vjerojatno ne sanja te da si želi olakšati dušu. Želi podijeliti sa svijetom niz običnih, svakodnevnih zbivanja.

„Ovoj silno fantastičnoj, a ipak silno jednostavnoj pripovijesti, koju sam nakan prenijeti na papir, niti očekujem niti zahtijevam da tko vjeruje. Zaista bih bio bezuman da to očekujem u slučaju gdje mi i sama ćutila odbacuju vlastito svjedočenje. A ipak, lud nisam – i vrlo je sigurno da ne sanjam. Ali sutra mi je umrijeti, i danas želim odteretiti svoju dušu. Neposredna mi je namjera podastrijeti svijetu, jednostavno, sažeto i bez popratnih primjedbi, niz običnih, svakidanjih zbivanja“⁶⁶

Mistično je razvidno već na samom početku priče. Pripovjedač je u prvom licu, prepričava neobične ili fantastične događaje te poziva čitatelje za

⁶⁶ Ibidem, str. 53

svjedoke, što je čest slučaj u fantastičnom pripovijedanju.⁶⁷Pripovjedač kazuje kako je od djetinjstva bio poznat po popustljivosti i čovječnosti. Posebno je volio životinje. Oženio se rano, a njegova je žena imala sličnu narav poput njega. Držali su ptice, zlatne ribice, psa, kuniće, majmuna i mačka: „*Ovo posljednje bijaše neobično velika i krasna životinja, potpuno crna, i upravo zaprepastivo mudra.*“⁶⁸

Mačak – Pluton bio mu je najmiliji mezimac i drug u igri. Međutim, zbog neumjerenosti u piću, pripovjedač je postao sklon nasilju. Tu se vidi njegova preobrazba. Grubo je postupao prema svojim ljubimcima. Jedino je prema Plutonu zadržao dovoljno samopoštovanja. Međutim, kada se jednom prilikom vraćao iz grada, ščepao je Plutona, a ovaj ga je ugrizao za ruku. Pripovjedač je Plutonu nožićem iskopao oko. Ovdje pripovjedač govori o duhu nastranosti: „...*tako vjerujem da je nastranosti jedan od najiskonskijih poriva ljudskog srca – jedan od onih nedjeljivih prvotnih činilaca, ili čuvstava, koji usmjeruju značaj čovjeka.*“⁶⁹

Pripovjedač je osjetio poriv da čini zlo radi zla sama. Već ovdje, kako navodi kritičarka Slabinac, možemo upasti u ironijsku zamku koju nam namješta pisac preko svog pripovjedača.⁷⁰U okviru neke svakodnevne životne priče, događa se neobična, zastrašujuća situacija. Pripovjedač ne može dokučiti porijeklo mističnih sila koje upravljaju postupcima glavnog lika.

Jednog jutra čovjek je mačku objesio omču oko vrata i pustio ga da visi na grani. Sljedeće noći buknuo je požar. Čitava je kuća buktala. Na bijeloj površini kućnog zida ugledao je lik divovskog mačka. Oko vrata životinje nalazilo se uže. Nižu se neobični događaji koji hrane taj nagon u čovjeku da čini loše. I to čini bez objašnjenja.

⁶⁷ Slabinac, Gordana.(1993.) *Povući crnog mačka za rep, ili o dešifriranju fantastičnog*. Republika: god. 49, br.1/2. Zagreb: Školska knjiga, Društvo hrvatskih književnika. str. 99

⁶⁸Poe, E. A. Gavran. (1996.) *Priredio Crnković, Z.Konzor*. Zagreb, str. 53

⁶⁹ Ibidem, str. 54

⁷⁰ Slabinac, Gordana. (1993.) *Povući crnog mačka za rep, ili o dešifriranju fantastičnog*. Republika: god. 49, br.1/2. Zagreb: Školska knjiga, Društvo hrvatskih književnika. str. 99

Jednom prilikom u krčmi na vrhu bačve ugledao je crnog mačka nalik Plutonu, ali ovaj je za razliku od Plutona imao veliku bijelu mrlju na prsima. Ponudio je da ga otkupi od krčmara. I taj je mačak bio lišen jednog oka. Bijela mrlja podsjećala ga je na vješala. Ničim izazvan sjekrom je pokušao ubiti mačka, ali to je zaustavila njegova žena. Tako je izazvala sudbinu pa je sjekira namijenjena mačku završila u njejoj lubanji. „*Natjeran tim miješanjem u bjesnilo više no demonsko, izvukao sam ruku iz njena stiska i zabio joj sjekiru u mozak. Pala je mrtva na mjestu, bez glaska.*“⁷¹

Razmišljao je o tome da sasiječe truplo na sićušne djeliće i uništi ih vatrom, zatim da mu iskopa rupu u podrumu, baci ga u zdenac u dvorištu. Odlučio ga je zazidati u podrumu. Četvrtog dana nakon umorstva odred policajaca došao je u kuću. Rekao im je da je ovo dobro zazidana kuća te je snažno pomicao bambusovim štapom točno po onom dijelu cigle kamo je ležao leš njegove supruge. Čuo je plač iz nutrine groba u zidu kuće i shvatio je da je zazidao mačka u ženinu grobnicu.

„*Leš, već u stanju znatnog raspadanja i oblijepljen zgrušanom krvlju pojavio se uspravan pred promatračima. Na njegovoj glavi, crvenih razjapljenih usta i s jednim rasplamsanim okom, sjedila je ona jeziva zvijer koje me prepredenost namamila u umorstvo, i koje me izdajnički glas izručio krvniku. Zazidao sam tog monstruma unutar grobnice!*“⁷²

Pripovijetka *Crni mačak* govori o zločinu koji nije moguće kontrolirati, sili koja potpuno obuzima ljudski duh. Pripovjedač nije osjetio žaljenje tijekom čina ubojstva, a kako ga sve više obuzima čin nastranosti, tako sve dublje tone.

⁷¹ Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 61

⁷² Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 61

Osim ironije i pripovjedača u prvom licu, u *Crnom mačku* moguće je razlučiti određene ja - teme. Prva od njih je pandeterminizam, vjerovanje da stvari i događaji imaju svoju, ljudima neshvatljivu, logiku.⁷³

Pandeterminizam se ogleda u nekim pučkim vjerovanjima, npr. da crna mačka donosi nesreću ili, kako je vjerovala nesretna žena iz pripovijetke – da su sve crne mačke prerusene vještice. Ta se misao kroz priču može i dokazati jer je mačka zapravo vukla pripovjedačevu sudbinu.

Ruski teoretičar Todorov navodi: „*U svakodnevnom životu neki se događaji objašnjavaju nama poznatim uzrocima, dok drugi pak izgledaju kao posljedica slučajnosti.*“⁷⁴ Kao ja - tema pojavljuje se jedinstvena uzročnost u obliku djelovanja nekih viših, ili čak natprirodnih sila: pojava jednookog mačka dvojnika koji ima mrlju u obliku vješala, požar koji je planuo u noći nakon što je mačak obješen, neopaženo uvlačenje drugog mačka u zid u kojem je sakrivena mrtva žena.

U pripovjedačevim se mislima očituje važan odnos koji proučavaju ti – teme, a to je odnos čovjeka i njegove podsvijesti, odnosno nesvjesnih nagona:

„I tada naiđe, kao da mi priprema posljednji i neopozivi poraz, duh nastranosti. O tom duhu filozofija ne vodi brigu. A ipak kao što sam siguran da moja duša živi, tako vjerujem da je nastranost jedan od najiskonskih poriva ljudskog srca (...) Tko se još nije stotinu puta zatekao kako čini nešto opako ili budalasto, ni iz kojeg dugog razloga nego zato što zna da „ne bi“ smio? Ne osjećamo li trajnu sklonost, usprkos razlozima zdravog razuma, da kršimo ono što je „Zakon“, naprosto zato što poimamo da on to jest?“⁷⁵

⁷³ Slabinac, Gordana.(1993.) *Povući crnog mačka za rep, ili o dešifriranju fantastičnog*. Republika: god. 49, br.1/2. Zagreb: Školska knjiga, Društvo hrvatskih književnika. str.100

⁷⁴ Todorov, Cvetan. (1987.) *Uvod u fantastičnu književnost*. Pečat. Beograd. str.113-114

⁷⁵ Poe, E. A. Gavran. (1996.) *Priredio Crnković, Z. Konzor*. Zagreb, str. 54

Napuštanje općeprihvaćene stvarnosti i granica ljudskog uma dovode do stvaranja fantastične književnosti ⁷⁶ na temelju čudesnog (nadnaravna objašnjenja) i stvaranja mističnog u pripovijetki *Crni mačak*.

Stil pisanja je jednostavan i poziva čitatelje na čuđenje i stravu. Pripovijetka se može aktualizirati jer je zločin nešto što se svakodnevno događa, a ljudska psiha velikim dijelom još nerazjašnjen fenomen.

7.10. *Ligeja*

U *Ligeji* se pojavljuje dobro poznat Poeov motiv izgubljene ljubavi pa u pozadini priče postoji inspiracija osobnim iskustvom i promišljanjima.

Ligeja je bila ideal pripovjedačevog poimanja žene – intelektualno dominantna, lijepa, nježna i strastvena. „*Stasom bijaše visoka, ponešto tanka, a u kasnijoj dobi čak i mršava. Zaludu bih se trsio da prikazem dostojanstveno, smirenu neusiljenost njena držanja, ili nepojmljivu lakoću i gipkost njena hoda. Kretala se poput sjene*“⁷⁷. *Ligeja* je prikazana i opisana s elementima fantastike i mistike - idealizirana je do pozicije natprirodnog bića ili božanstva: „*Ispitivao sam obris visokog i blijedog čela – bio je besprijekoran – kako je uistinu hladna ta riječ kad se želi opisati tako božanska veličajnost (...) Gledao sam u tanane obrise nosa – i nigdje do u gracioznim medaljonima Hebrejaca ne vidjeh slična savršenstva.*“⁷⁸

Pojavljuje se pandeterminizam koji pripada skupini ja - tema, a možemo ga potvrditi motivom pjesme koju je *Ligeja* napisala nekoliko dana prije smrti, a nakon što ja zamolila pripovjedača da ju pročita, *Ligeja* je umrla. Tako je čitanje

⁷⁶ Slabinac, Gordana.(1993.) *Povući crnog mačka za rep, ili o dešifriranju fantastičnog*. Republika: god. 49, br.1/2. Zagreb: Školska knjiga, Društvo hrvatskih književnika. str.100

⁷⁷ Poe, E.A. *Crni mačak*. (1974.) Priredila Bašić, Sonja. Školska knjiga. Zagreb. str. 107

⁷⁸ *Ibidem*

stihova o smrti, mučenicima i paklenim silama postalo preduvjet njenu umiranju. Pripovjedač žaluje za Ligejom, napušta dom i kraj u kojem su živjeli i započinje novi život. Često traži zaborav u opijumu. Oženio se Rowenom Trevanion od Tremainea koja nije mogla u njegovu srcu zamijeniti Ligeju: „*U uzbuđenju mojih opijumskih snova (jer bio sam neprestano okovan verigama te droge) zazivao bih glasno njeno ime, u tišini noći, ili u zaklonjenim zakucima udolina danju, kao da bih je, tom dirljivom gorljivošću, tom dostojanstvenom strašću, tim sveobuhvatnim žarom moje čežnje za preminulom mogao povratiti na staze koje je napustila...*“⁷⁹. Rowena ničime nije podsjećala na Ligeju, štoviše bila je njena suprotnost. Za razliku od Ligejina opisa koji je detaljan i stilski izbrušen, a posebna je pažnja posvećena njenim crnim očima, Rowenin je vrlo kratak i svodi se na konstataciju da je *plavokosa i modrooka*.

Bračna soba nalazila se u tornju i imala tlocrt pentagrama. Zidovi i podovi bili su obloženi debelim zlatnim tapiserijama oslikanim crnim nakazama koje se iz različitih dijelova sobe drugačije izgledale. Opis interijera izaziva jezu i potvrđuje gotičko obilježje priče. Prema novoj supruzi znao je biti okrutan: „*Da je supruga mi strepila pred silovitom ćudljivošću moje naravi – da me se klonila i tek me malo ljubila – nije moglo izbjeći mom zapažanju; ali to mi je pružalo više užitaka no obrnuto. Mrzio sam je mržnjom koja je više priličila zloduhu no čovjeku.*“⁸⁰ Pojavljuju se unutarnji nemiri, tragovi sadizma i mazohizma, nagoni kojima se pripovjedač ne može othrvati. To su teme koje govore o odnosu čovjeka i njegovih želja, a Todorov ih svrstava u ti – teme: seksualnost, tj. pretjeranu tjelesnu ljubav ili želju i „njena različita preoblikovanja, ili (...) izobličjenja,“⁸¹ mučenja koja izazivaju zadovoljstvo kod onoga koji ih primjenjuje (npr. sadizam) i nesvjesni nagoni.

⁷⁹ Ibidem. str. 115

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Todorov, Cvetan. (1987.) Uvod u fantastičnu književnost. Pečat. Beograd. str.142

Nova supruga ubrzo počinje pobolijevati, a način na koji se odvija proces njena bolovanja izaziva osjećaj čuđenja i upućuje na uplitanje neobičnog, fantastičnog. U priči je to oživljavanje Ligeje u tijelu Rowene i međusobna borba mrtve žene koja ne odustaje od ljubavi i žive žene koja se polako predaje. Ova priča pripada žanru čudnog jer su događaji i moguća priviđenja glavnog junaka i čitatelja racionalno objašnjeni pripovjedačevim čestim konzumiranjem opijuma. Pripovjedač je uvijek u središtu priče i fabula funkcionira tako da se prikaže njegovo propadanje.

Na samom kraju priče, pojavljuje se lik pobjednice, već godinama mrtve Ligeje. To upućuje na pokretačko načelo ja - tema fantastične književnosti, a to je prijelaz duha u materiju.⁸² Međutim, Ligejina pojava na kraju priče može se objasniti racionalnim objašnjenjima, utjecajem droge i teškim emocionalnim stanjem pripovjedača, isključeno je fantastično.

7.11. *Krabulja Crvene Smrti*

Pripovijetka *Krabulja Crvene Smrti* prvi puta objavljena je u časopisu *Graham's Magazine* 1842. godine, a govori o neumitnosti umiranja i činjenici da smrti baš nitko ne može pobjeći, pa ni oni najbogatiji. Smrt je personificirana. Zašto takav naslov? Smrt je crvena jer ljudi umiru u krvi koja im, uz bolove, izlazi kroz sve pore. Ne treba joj više od pola sata da uništi čovjeka. Ona je instrument koji eliminira sve ljude bez iznimke i jedino je sigurno što će nam se dogoditi.

Kao i u ostalim odabranim pripovijetkama u radnju nas uvodi sveznajući pripovjedač koji govori kako je već dugo Crvena Smrt harala zemljom. Ona je simbol kuge i nikada do sada nije bila toliko grozna. Spominje neustrašivog, ali naivnog kneza Prospera koji se povukao s tisuću vitezova i dama u osamu svoje

⁸² Ibidem. str. 119

dobro opskrbljene opatije. Osigurali su se da nitko ne može ni ući ni izaći i smanjili mogućnosti zaraze. Uzalud sve mjere opreza i zavarena željezna vrata koja onemogućavaju ulaz i izlaz iz opatije jer čovjek ne može nadmudriti smrt.

U opatiji je bilo svega i svačega što bi Prosperu i njegovim gostima moglo život u izolaciji učiniti podnošljivijim: vina, lakrdijaša, improvizatora, baletnih plesača, ljepotica i glazbenika. Dok je nekolicina u opatiji uživala (hedonizam), vani je harala Crvena smrt. To je kontrast na kojem se gradi unutrašnja kompozicija. Do ovog dijela priče, mistično se stvara na racionalno prihvatljivim temeljima pa spada u žanr čudnog.

Knez Prospero priredio je za svoje dvorjane krabuljni ples. Ples pod maskama je sam po sebi tajnovit, a još kad se odvija u gotičkom prostoru, mističnost raste.

Opisuju se sedam odaja. One se međusobno razlikuju bojama dekora koji se podudara s bojom stakala na oknima – plavom, purpurnom, zelenom, narančastom, bijelom, ljubičastom, a posljednja, sedma odaja bila je crne boje: „*Iza svakih dvadeset - trideset metara čovjek bi naišao na oštar zavijutak, a iza svakog zavijutka pukao bi sasvim nov prizor.*“⁸³ Jedino je crna odaja imala crvena stakla na oknima. Kontrast crvene i crne boje često inspirira umjetnike (*Stendhal: Crveno i crno*) jer su boje simbolične i najavljuju ljubav, krv, patnju, smrt.

Umjesto svjetiljki, na hodniku je stajao tronožac sa žeravicom iz koje su se širile zrake kroz obojano staklo pa su se tako osvjetljavale odaje i stvarale fantastične slike. U crnoj odaji učinak vatre bio je jezovit, maske na licima gostiju izgledale su mahnito, a to su naglašavali još i otkucaji sata od ebanovine. Svaki puni sat zbog njih je ples morao prestati, a među goste se uvlačila jeza. Knez je vladao dekorom prostora, ali i maski, a imao dobro oko za boju i efekte. Krabulje su bile groteskne, lascivne, razuzdane, bizarne, grozne i šaljive. Ove slike naznačuju ja - teme i ti - teme. Kao ja - tema opet se pojavljuje

⁸³Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb, str. 244

jedinstvena uzročnost u obliku djelovanja nekih viših, ili čak natprirodnih sila: pojava nepozvanog gosta pod maskom - Crvene Smrti.

U pripovjedačevim se mislima očituje važan odnos koji proučavaju ti teme - odnos čovjeka i njegove podsvijesti, odnosno nesvjesnih nagona da pobjegne smrti.

S otkucajima ponoćnog sata pojavljuje se neznanac koji do tada nije bio primijećen, a koji je izazvao strah i zgražanje. Izgledao je kao spodoba. Usudio se kročiti u sedmu odaju. Krabulja mu je sakrivala lice, nalikovala je na lice ukočenog mrtvaca. Taj je neznanac uzeo lik Crvene Smrti. Odjeća mu je bila poštropljena krvlju, a na licu je imao skrletne pjege.

Prosperu se ta spodoba gadila. Naredio je da mu skinu masku. Želio ga je kazniti zbog drskosti pa čak i objesiti.: „*Tko se usudio? – pitao je on promuklim glasom dvorane koji su stajali blizu njega – tko se usudio uznemiravati nas ovim bogohulnim šegačenjem? Uхватite ga i skinite mu masku da vidimo koga ćemo sutra u cik zore objesiti na bedemima.*”⁸⁴

Neznanac se nije obazirao na kneza, nego je kročio kroz odaje: „*Tada, pomamno ohrabrena očajanjem nagrnu gomila gostiju u crnu sobu, i uhvativši masku, čija duguljasta figura stajaše uspravljeno i nepokretno u sjenci sata od ebanovine, prestravi se od neopisivog straha, kad opazi da ni pokrov ni mrtvačka maska, koju oni tako snažno ščepaše, nisu mogli da se strgnu.*”⁸⁵

Neznanac je samouvjereno i hladno pogledao knezu u lice. Knezu je ispao bodež iz ruke i pao je mrtav na tlo. I dvorjani su se počeli se grčiti od bolova. Shvatili su kako je Crvena Smrt među njima. Počeli su umirati, a kada je i posljednji član izdahnuo, stala je i ura i ugasili su se plamenovi na tronošcima.

⁸⁴Ibidem, str. 248

⁸⁵Ibidem, str. 249

Ova pripovijetka sadrži neke elemente gotske fikcije pa izborom motiva dvorac, odaje, maske, smrt – stilski pripada romantizmu. Glavni lik je suprotstavljen kolektivu – knez Prospero je individualist koji izaziva sudbinu i pokušava pobijediti smrt, što je također obilježje romantizma. Motiv dvorca s odajama različitih boja također ima simboličnu vrijednost. Dvorac je prividno utočište od smrti koja je simbolizirana motivom kuge. Motiv krvi i crvena boja mogu biti i simboli smrti, ali i simboli života

I ova pripovijetka ima neku autobiografsku pozadinu pa u liku Prospera možemo utjeloviti Poea koji se romantično bori protiv smrti koja mu je još od najranijeg djetinjstva odnosila voljene osobe. Vjeruje se da je inspirirana i Poeovim iskustvom s borbom protiv tuberkuloze od koje mu je žena bolovala, ali i borbom protiv epidemije kolere u Baltimoreu 1831. kada je i sam bio tamo prisutan.

Pripovijetka *Krabulja Crvene Smrti* ima romantičnu pozadinu u ideji da pojedinac može pobijediti smrt, ali se ta ideja ruši kao i većina romantičarskih ideala - nitko ne može pobjeći od smrti. Ona je konačna i svatko ju jednom doživi. U pripovijetci prevladavaju mistični elementi koji se temelje na žanru čudesnog i nadnaravnim objašnjenjima te ja – temama.

8. ZAKLJUČAK

U Poeovim pjesmama i pripovijetkama isprepliće u se tematika osobnih preokupacija koja se oslanja na neprežaljenu ljubav s mističnim romantičarskim temama. Isprepliću se i fantastika i zbilja, a u svim pripovijetkama pojavljuje se pripovjedač u prvom licu koji sugerira uplitanje fantastičnog.

Svojestveno fantastičnim pričama su i detaljni opisi, motivi i teme te atmosfera straha, jeze. Navedeni naglasak na ugođaju ili atmosferi u analiziranim Poeovim pričama, približava ih fantastičnom, budući da ostvaruju na čitatelja učinak straha, užasa ili jednostavno radoznalosti. U Poeovim pripovijetkama miješaju se ja - teme i ti - teme. Neki se događaji u pričama mogu objasniti razumom, a neki ne pa se miješaju čudno i čudesno. Uvijek se pojavljuje pripovjedač u prvom licu, detaljnost u opisima te poneke teme svojstvene žanru fantastičnog.

I u poeziji se pojavljuju natprirodni događaji koji upućuju na fantastično, ali su ponegdje ti događaji i doživljaji mogu opravdati racionalnim razlozima. Poezija je inspirirana osobnim iskustvom i dominira tematika osobnih preokupacija – prolaznosti života, smrti, samoće, ljubavnog bola i mističnih motiva – demonskih sila, ptica, safira...

9. LITERATURA

a) Obvezna literatura

1. Poe, E. A. Gavran. (1996.) Priredio Crnković, Z. Konzor. Zagreb.
2. Poe, E.A. Crni mačak. (1974.) Priredila Bašić, Sonja. Školska knjiga. Zagreb.
3. Ackroyd, Peter.(2008.) Čovjek koji se nije smijao. Šareni dućan. Zagreb.
4. Solar, Milivoj. (2003.) Povijest svjetske književnosti: kratki pregled. Golden marketing. Zagreb, 184-222.
5. Slabinac, Gordana. (1993.) Povuci crnog mačka za rep, ili o dešifriranju fantastičnog. Republika: god. 49, br.1/2. Zagreb: Školska knjiga, Društvo hrvatskih književnika. 92-100.
6. Todorov, Cvetan. (1987.) Uvod u fantastičnu književnost. Pečat. Beograd.

b) Dodatna literatura

1. Barac, Antun. (1940.). Vidrić, Zagreb.
2. Dawn, B. Sova.(2007.). Critical Companion to Edgar Allan Poe: A Literary Reference to His Life and Work. New York: Facts on File. str. 9
3. Bataille, Georges. (1977.) Književnost i zlo. Beogradski izdavačko-grafički zavod. Beograd.
4. Kuvač-Levačić, Kornelija. (2013.) Moć i nemoć fantastike. Književni krug. Split.

c) Internetski članci:

1. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20584>
2. <http://citajknjigu.com/edgar-allan-poe-majstor-horora-covjek-koji-je-izmislio-teoriju-velikog-praska-i-koji-je-zaista-volio-macke/>
3. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=48975>

10. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI

U ovome radu govori se o neobičnom životu i o stvaralaštvu E. A. Poea koji je preteča kriminalističkih, detektivskih ili horror romana. Pojašnjava se romantizam kao književno razdoblje s naglaskom na njegovoj tematici s obzirom na odnos prema neobjašnjivom, mističnom, fantastičnom.

U razdoblju romantizma stvara se širi krug čitalačke publike koja vjeruje kako su načela prave spoznaje intuicija, mašta i um pa dio ovoga rada objašnjava i ulogu čitatelja.

Unutar epohe romantizma razvija se fantastična književnost u kojoj prepoznajemo romantičarsku sklonost „bijegu od stvarnosti“ u svijet mašte. Taj se svijet gradi na fantastičnom i na sumnji i kolebanju čitatelja i lika. Književni

teoretičar Cvetan Todorov bavi se fantastičnim, čudnim i čudesnim na što se analiza Poeovih djela oslanja. Tematika fantastičnoga oslanja se na „ja - teme“ koje se bave odnosima između čovjeka i svijeta, odnosno izdvojenosti čovjeka od svijeta, i „ti - teme“ koje se bave odnosima čovjeka i njegovih želja i nesvjesnih nagona.

U ovome radu pozornost se obratila i na gotičku književnost. Čitanjem i opažanjem elemenata fantastike i gotike kratke priče mogu se svrstati u žanr fantastičnog, no pomnijom se analizom, koja se provodi na strukturalnoj i semantičkoj razini, dolazi do zaključka kako priče zapravo pripadaju žanru čudesnoga ili čudnoga. Određivanje pripadnosti djela određenom žanru fantastične književnosti potkrjepljuje se i primjerima iz priča.

U odabranim tekstovima izdvojeni su mistični elementi i elementi osobnih preokupacija, posebno osjećaji prolaznosti, osamljenosti, otuđenosti, straha i užasa.

Ključne riječi: mističnost, prolaznost, osamljenost, otuđenost, strah, smrt, nagon, izgubljene ljubavi, romantizam, čudno i čudesno, „ja - teme“ i „ti - teme“, gotička priča, science fiction

11. SUMMARY AND KEY WORDS

This paper deals with the unusual life and creativity of E. A. Poe who is the forerunner of, what is later to be known as, criminal, detective or horror novels. Romanticism is described as a literary period with an emphasis on its theme with regard to the relation to the unexplainable, mystical, fantastic.

In the period of romance, a wider circle of readers is created, believing that the principles of real perception are intuition, imagination and mind, and part of this work also explains the role of readers.

It is emphasized that fantastic literature is developing within the epoch of romanticism, in which we recognize the romantic tendency of "escape from reality" into the world of imagination. This world is built on the fantastic and on suspicion and swirling of readers and figures. Literary theorist Cvetan Todorov deals with the fantastic, strange and miraculous aspects that are also the basis of the analysis of Poe's work. The theme of fantasy relies on "I - themes" that deal with the relationship between man and the world, that is, the separation of man from the world, and the „you - themes" that deal with the human relation towards his desires and unconscious impulses.

This paper also addressed Gothic literature. By reading and observing the elements of fantasy and gothic, short stories can be classified into a genre of fantastic, but a closer analysis, carried out on a structural and semantic level, leads to the conclusion that the stories actually belong to the genre of miraculous or strange. The classification of a piece of work to a particular genre of fantastic literature is corroborated by examples from the analyzed stories .

Selected texts contain mystical elements and elements of personal preoccupation, especially the feelings of passion, loneliness, alienation, fear and horror.

Keywords: mysticism, transience, loneliness, alienation, fear, death, instinct, lost love, romance, strange and miraculous, I-themes and you-themes, gothic tale, science fiction